

Capitolul XII

ECOLOGIA SOCIALĂ, CULTURALĂ, MENTALĂ

Organismele se află în mediu ca într-un simplu "ambalaj" și utilizează ambianța totdeauna selectiv, deci după propriile lor necesități. Cu alte cuvinte, lumea exterioară devine mediu exclusiv în măsura în care un organism sau o populație de organisme se folosește de ea.

Pe lângă ecologia biologică, raporturile dintre viață și mediu sunt studiate, de asemenea, de geografie și sociologie. Însă geografia este știința pământului, nu a vieții, ea se ocupă de viață numai ca înveliș al pământului. Sociologia este o știință a vieții sociale.

Omul se situează pe alt plan de existență și dezvoltare a vieții față de alte vietăți (organisme), plan care trebuie considerat ca exclusiv uman sau specific uman.

Omul aparține, fără îndoială, naturii, dar în același timp, spre deosebire de toate celelalte viețuitoare, plante și animale, el creează o cultură și aparține tot atât de firesc acesteia, creează o societate de care apoi depinde.

Omul este o ființă socio-culturală, organizatorică și tehnologică, conștientă, rațională, activă (voluntară), inventivă, constructivă, creatoare etc. Rând pe rând, pe lângă preocupările sale biologice, au apărut preocupări foarte variate, foarte dispersate de ecologie în cadrul diferitelor științe sociale, culturale, spirituale, deci specific umane. Din șirul multiplelor preocupări se evidențiază cele din domeniul sociologiei și culturologiei, fapt ce a determinat includerea domeniilor moderne de ecologie socială și ecologie culturală, ca noi capitole ale ecologiei.

Sub raportul teoretic, dar și sub cel practic-aplicativ, ecologia include nu numai problemele vechi și bine definite, dar și problemele de ecologie socială, ecologie culturală, ecologie mentală etc.

Etapa actuală de cercetări de ecologie specific umană, atât în plan național, cât și mondial, ne permite să discutăm despre capitole-

le următoare, abordate îndeosebi de sociologi, culturologi, psihologi, pedagogi, cât și de asemenea discipline științifice, ca imagologia, semiotica, logica, etica, estetica etc.

12.1. Ecologia socială

Impactul factorilor naturali (fizici, chimici, biologici etc.) asupra sănătății umane nu poate fi imaginat izolat de factorii economico-sociali. Influența factorilor naturali are loc doar trecând prin din ce în ce mai multe filtre ale societății, care sunt capabile să-i împiedice să acționeze asupra omului sau, dacă acest lucru este imposibil, să-i reducă la valori foarte mici.

Conținutul noțiunii de factor social este foarte complex; el indică interrelațiile organismului uman, ale omului cu mediul său specific de viață: societatea (Rene Duda, 1996).

Ecologia socială, în sens restrâns, se ocupă de structura, funcționarea și dezvoltarea diverselor forme de viață socială, îndeosebi de răspândirea sau distribuția lor, în măsura în care ele depind de relațiile cu mediul extern. Deci, ecologia socială studiază interdependențele și interacțiunile dintre societate și mediu, cât și schimbările lor, în funcție de dezvoltare și evoluție.

Una din direcțiile de studii ale ecologiei sociale, care acordă precădere condiției umane și se axează pe problema fundamentală solicită: ce se întâmplă cu oamenii din cauza că sunt încadrați în diferite societăți, iar acestea, la rândul lor, sunt încadrate în diferite medii „geografice”? Trebuie de înțeles că omul este o ființă socială și primul ei „biotop”, ca și primul ei „ecosistem”, este societatea în care omul se naște și trăiește. Aici nu se are în vedere doar societatea izolată, ci complexul real: societate-cultură-personalitate care formează un mediu specific între om și natură.

Societatea prezintă un sistem evolutiv de natură progresivă, dezvoltându-se de la trepte mai simple spre forme mai complexe, mai superioare, ceea ce modifică raporturile dintre ea și mediul lor

de viață. Treptele inferioare de dezvoltare a societății sunt fragile, puțin protejate, slabe, pe când cele superioare, industrializate și civilizate, sunt mai rezistente, mai sigure și mai durabile. Drept exemplu poate fi capacitatea de protecție de către societate în cazuri de inundații, epidemii, contra animalelor de pradă etc. Aceasta obligă ca ramurile specific umane ale ecologiei (socială, culturală, mentală) să nu se limiteze doar la perspectiva strict spațială, dar să recurgă și la perspectiva temporală, la punctul de vedere social-istoric. Astfel, ecologia umană este geografico-istorică.

Faptul se explică prin conceptele existente de transformare a unor animale în oameni, datorită „muncii”, de confecționare a uneltelor și utilizare a lor pentru obținerea hranei, adăpostului, îmbrăcăminte etc. În acest scop ei activau în cete, hoarde sau turme primitive, aveau nevoie de comunicare, de un limbaj, de unele acțiuni de conjugare socială, de respectarea unor reguli de conviețuire, ceea ce a contribuit la apariția societății *paleolitice*, primitive. S-au modificat uneltele, a apărut vânătoarea, s-a schimbat hrana: a scăzut alimentația vegetală, favorizându-se hrana de origine animală. Aceste schimbări au determinat o modificare profundă a raporturilor oamenilor cu mediul. Istoria societății umane a contribuit la sporirea impactului activității omului asupra mediului, la cucerirea ecosistemelor.

O importanță deosebită în dezvoltarea societății îi aparține focului, ambarcațiunilor, domesticirii animalelor.

A doua revoluție tehnico-economică și, în același timp, și ecologică, a avut loc în perioada *neolitică*, caracterizată prin domesticirea plantelor și animalelor, apariția agriculturii, iar mai târziu și a păstoritului nomad. În legătură cu agricultura a avut loc legarea populației agricole de un anumit teritoriu și apariția satului cu modificarea peisajului geografic, cu culturi vegetale organizate, cu turme de animale domestice. Încetul cu încetul, a început folosirea unor animale domestice la lucrările agricole (pentru tracțiunea plugului, grapei, carelor). Aceste circumstanțe au contribuit la o alimentație

mai bună, la creșterea duratei medii de viață, în unele cazuri, la apariția belșugului. Însă viața totuși era grea: câmpurile erau supuse frecvent unor calamități imprevizibile (secetă, grindină, inundații, incendii, degradări, maladii vegetale, daune aduse de rozătoare, paraziți și de prădările de către unii oameni). Satele erau primitive, băntuiau epidemiile, subnutriția, foamea. Ulterior populația s-a concentrat, a apărut divizarea muncii în direcția meșteșugăritului, schimburilor comerciale, s-au îmbunătățit transporturile. A fost nevoie de unele rezolvări sociale: necesitatea în organizare, conducere, apărare. Astfel au apărut primii conducători, ceea ce a condus la primele stratificări social-economice și politice, care vor conduce la apariția claselor sociale și a exploatării.

În epoca „bronzului” și a „fierului” cu noi tehnologii pentru metalurgie a apărut lupta de clasă, statul și dreptul. Erau mari diferențe între situația oamenilor de la plug și a celor de la fier, între sulița de lemn și cea de bronz, între măciucă și sabie. A crescut simțitor producția materială, cât și mijloacele de luptă. Șefii din sate au devenit mai bogați, aducând populația săracă la sclavie și scindând societatea în clase sociale antagoniste: sclavagismul, feudalismul, capitalismul, socialismul. Oamenii au devenit inegali în fața vieții și morții. Ecosistemul uman este „etajat”: la etajul inferior s-au plasat clasele producătoare, iar la cel superior – clasele conducătoare. În aceste condiții evident se manifestă unele fenomene ecologice: spațiul social, poziții sociale, distanțe sociale. Aceste fenomene și efectele lor asupra mediului și sănătății sunt vizibile și în zilele noastre.

Istoria dezvoltării societății a format acea stare socială, care există astăzi și care se caracterizează printr-o serie de factori sociali, precum sunt: mediul de reședință (urban, rural), nivelul de trai, modul de viață și alimentație, condițiile de muncă și locuit, nivelul de instruire și cultură, profesia (ocupația), etnia, tradițiile și obiceiurile, religia, factorii demografici (numărul, densitatea, dispersia și structura populației).

O altă categorie de factori sociali o constituie relațiile dintre oameni (relațiile în procesul de muncă, relațiile dintre grupurile sociale sau relațiile intrafamiliale).

Mediul social, mediul de viață artificial creat de om reprezintă un alt factor, a cărui influență asupra omului modern este în permanentă creștere. Un număr tot mai mare de oameni sunt supuși astăzi influențelor pozitive și negative ale unui astfel de mediu artificial, ca: locuința și ansamblurile urbane, zgomotul comunal și industrial, trepidațiile, transportul în comun, circulația rutieră, confortul modern exagerat, în general, cuceririle progresului contemporan.

Astfel, sănătatea omului depinde de acei factori sociali, care există în formațiunea socio-economică în care el este amplasat: de nivelul dezvoltării socio-economice a țării: asistența socială, asistența medicală, învățământul, cultura generală și sanitară a populației etc.

12.2. Ecologia culturală

Este dificil de divizat factorii culturali de cei sociali, de aceea mai frecvent ei sunt prezenți factorii socio-culturali (educaționali, comportamentali), care includ: stilul de viață, atitudinile, obiceiurile, convingerile. După M. Barnea și Al. Calciu (1979), principala deosebire dintre ecologia socială și ecologia culturală constă în faptul că prima este cultivată de către sociologi, iar a doua de către antropologi culturali, culturologi. Nu în zadar ecologia culturală se mai numește ecologie antropologică. Cultura este acea totalitate complexă, formată din cunoștințe, credințe, artă, morală, drept, obiceiuri și alte capacități sau deprinderi dobândite de om în calitate de membru al societății (Edward B. Tylor, 1871). Această definiție este practic acceptată și în zilele noastre.

Cultura are un caracter adaptiv față de împrejurări, cum ar fi mediul fizic (geografic, cosmic), mediul social (tehnic, economic,

politic), mediul mental (ideologic, etic, estetic). Deci, cultura nu poate fi lipsită de semnificații ecologice. După Simion Mehedinți (1928), cultura este „suma tuturor produselor sufletești prin care omul caută să intre în echilibru cu restul creațiunii”. S. Mehedinți împarte activitățile creatoare ale oamenilor în două categorii corelative: civilizația (suma tuturor creațiilor tehnice, care contribuie la adaptarea omului la mediul geografic și cultural).

După alți savanți, cultura și civilizația sunt două trepte diferite de dezvoltare. Actualmente nu se face vreo deosebire între cultură și civilizație, ele se consideră sinonime.

Cultura (civilizația) poate fi: materială, spirituală sau socială.

După N. Frăsânel și D. Verdeș (1997), *cultura materială* cuprinde toate uneltele, instrumentele, aparatele, mașinile, instalațiile, procedeele de folosire a lor și rezultatele materiale obținute pe această cale (hrană, îmbrăcăminte, locuință, mobilier, mijloace de încălzire, de iluminat, de aerisit, mijloace de transport), inclusiv energiile naturale sau artificiale folosite în aceste scopuri (animale, vânt, apă, abur, electricitate, energie nucleară etc.). Ea are un caracter adaptivadaptator, se bazează pe muncă și pe tehnica utilizată, asigură omul cu echipament necesar de adaptare la natură sau de stăpânire a ei (blană, aripi, dinți, gheare etc.). Din punctul de vedere ecologic, cultura materială se referă la acele activități sociale, care sunt desfășurate pentru protejarea față de impactul nefavorabil al mediului fizic sau în scopul exploatarea, îmbunătățirii și amenajării lui conform necesităților omului. În acest context, cultura materială include procedeele de muncă, uneltele, munca productivă, ocupațiile (în agricultură, meșteșugărie, industrie), hrana, locuința, transportul, îmbrăcăminte, serviciile sociale (căile ferate, aeriene, hotelurile, barurile, restaurantele), grădinile, parcurile, obiectivele turistice, armamentul etc.

Cultura spirituală include religiile, filozofiile, știința, artele, concepțiile despre viață, opiniile, convingerile, credințele de orice

fel, ideologiile, aspirațiile, visurile, idealurile etc. Cu alte cuvinte, cultura spirituală include acele activități, care sunt desfășurate pentru a satisface unele necesități spirituale. Aspectul ecologic al culturii spirituale se referă la problemele preponderent mentale: intelectuale (știința, teologia, filozofia), iraționale (magia), afective (decorațiile, artele, podoabele).

Cultura socială cuprinde activitățile desfășurate de oameni în scopul satisfacerii unor necesități sociale, cauzate de conviețuire, coexistență, relații umane, colaborare, cât și regulile de comportament, conviețuire, interdicțiile, obiceiurile, legile juridice, datinile, ceremoniile, sărbătorile, moda, riturile, bunacuviința, eticheta, politețea etc.

Luând în considerare mediul social, activitățile umane rezolvă probleme apărute în colectivități, care fac parte din cultura socială și includ:

- relațiile interpersonale (politete, cooperare, conversație);
- relațiile dintre indivizi și colectivitate (modă, obiceiuri, serbări);
- relațiile dintre colectivitate și indivizi (legi, dispoziții, interdicții, norme, regulamente);
- funcționarea colectivității (birouri, instituții, organizații);
- raporturile dintre societăți (tratate, convenții, pacte, război).

Clasificarea prezentată este foarte aproximativă, deoarece practic fiecare element poate exercita cele trei funcțiuni. Este imposibil să găsim vreo activitate culturală, care să nu aibă tangente la aspectele spirituale sau sociale, și viceversa. Însă clasificarea într-o anumită măsură ajută la analiza și expunerea diferitelor elemente în scopuri didactice și metodologice.

Fenomenele culturale au aspecte interioare, exterioare și sociale. Prin urmare, orice fenomen are un conceput mental, deoarece există doar în mintea celui ce faurește muzica, poezia, un tablou etc. Apoi el capătă aspecte exterioare, de expresie și manifestare, care constau în aplicarea unor procedee de lucru sau a unor unelte până la ob-

ținerea lucrului dorit. Aspectul social constă în normare, acceptare sau respingere din partea unor colectivități umane. Astfel, cultura pătrunde în mediul ambiant și, integrându-se în structura lui, își manifestă acțiunea asupra organismelor din el. Astfel, se justifică ramura de ecologie culturală.

Omenirea a ieșit de sub dominanța naturii prin muncă, utilizând unelte, procedeele și produsele obținute, creând o lume a sa, numită civilizație sau cultură. Evident, aceasta a fost posibilă grație posturii verticale și eliberării mâinilor pentru folosirea uneltelor, creierului uman, capacității de gândire și de învățare, limbajului care i-a dat gândirii un suport material, îndeosebi în evidențierea rațiunii și ca mijloc de comunicare. Concomitent cu începerea confecționării uneltelor și activității cu ele, a devenit posibilă „umanizarea”, făurirea culturii, care ar putea transforma natura într-un mediu favorabil pentru om. Indiscutabil, acest fenomen poartă un caracter evolutiv pronunțat. Această evoluție s-a exprimat la nivel uman prin două ecologii: una străveche (naturală), preluată de la strămoși primitivi și alta nouă, făurită de om, care este cultura. Să înțelegem, însă, că omul nu s-a despărțit de natură. Între natură și el au fost puse propriile sale creații, ceea ce exclude influența directă a naturii asupra lui (îmbrăcămintea, locuința, focul, hrana preparată). Totodată, trebuie de menționat că oamenii nicicând nu se desprind total de natură. folosind lumina solară, apa, solul, aerul, vegetațiile, animalele sălbatice, dar în forme din ce în ce mai puțin naturale. Este vorba de o natură cultivată, controlată. A devenit greu să precizezi unde se termină „natura” și unde începe „cultura”.

Societatea sau cultura este mai civilizată în cazul când dispune de tehnologii mai adecvate pentru dominarea mediului fizic și dinamic.

Ecologia culturală consideră că societatea și cultura nu sunt fenomene, care pot fi confundate. Cultura indică modul de viață, iar societatea – o populație, al cărei mod de viață este cultura.

Evoluția societății a atins cu încetul etapa când omul, spre deosebire de alte viețuitoare, își dă seama de importanța mediului și își formează unele atitudini, concepții și chiar acțiuni. Astfel, omul caută să folosească mediul favorabil, iar pe mediul nefavorabil – să-l evite, să-l schimbe, să-l amelioreze. Interesul pentru mediu crește și acțiunile colective pentru protejarea și ameliorarea lui sunt mai puternice în cazul dacă sunt mai avansate rezultatele cercetărilor științifice, în special medicale, inclusiv în strânsă corelație cu cultura. Drept exemplu poate fi Planul European de Acțiuni pentru Sănătate în relație cu Mediul (Environmental Health Action Plan for Europe), aprobat de Biroul Regional European al Organizației Mondiale a Sănătății în 1994. În această direcție, problema a fost sesizată, în primul rând, de medici, care și-au dat seama de importanța aerului, apei, solului, soarelui, alimentației etc. pentru sănătate.

Actualmente este formulată problema standardului de civilizație, ceea ce se realizează prin educația pentru sănătate, educația estetică, iar în ultimul timp, prin promovarea sănătății și profilaxia maladiilor. Astfel, omul este asigurat cu un larg bagaj de cunoștințe în privința mediului înconjurător, necesar pentru protejarea lui continuă.

O serie de autori încearcă să clasifice preocupările ecologiei culturale divizându-le în: ecologie culturală materială, ecologie culturală socială, ecologie culturală spirituală, atribuind fiecărui domeniu anumite ocupații.

12.3. Ecologia mentală

Problema raporturilor dintre om și mediu a atras și atenția psihologilor și psihiatrilor, ajungându-se la o ramură nouă, specific umană a ecologiei, numită ecologia psihologică sau mentală, care se ocupă cu toate fenomenele psihice, inclusiv cu personalitatea. Ecologia mentală se concentrează pe individul uman, pe fenomenele lui menta-

le, conștiente și inconștiente, normale și patologice, structurate pe personalitate. Psihicul omului se caracterizează prin conștiință, inteligență, gândire, ceea ce îi conferă o capacitate impunătoare pentru învățare și creativitate.

O mare parte dintre psihoanalizii contemporani pun tot mai mult accentul pe rolul societății în formarea personalității. Se are în vedere că omul este, în primul rând, o ființă socială și este motivat preponderent de interesele sociale.

În sens ecologic, psihoanaliza a fost dezvoltată de psihiatrul nord-american H. S. Sullivan (1974 și 1976), care este autorul „teoriei interpersonale a psihiatriei”, bazată pe ideea că individul nu există în afara relațiilor sale cu alți indivizi. Autorul admite existența unui mediu strict mental, care determină modul oamenilor de a fi, a gândi, a simți, a acționa. Această idee se încadrează întocmai în ecologia mentală.

Alt psiholog (german) Kurt Lewin (1959) dezvoltă teoria unui mediu psihologic, pornind de la faptul că din punct de vedere fizic organismul omului este delimitat de mediu prin piele și se poate mișca. Orice persoană percepe unele obiecte din afara ei, manifestând atenție sau interes față de unele și neatenție față de altele, se poate gândi la unele persoane, lucruri. Iată, acest spațiu mental este considerat ca mediu psihologic, încadrat în noțiunea de ecologie psihologică sau mentală.

Pe lângă teoriile numeroase, referitoare la personalitate, merită să fie amintite și unele, ce aparțin de ecologie, în special, de psihologie individuală, cum ar fi:

- nevoia de afectivitate a oamenilor;
- rolul conștiinței în comportamentul uman;
- însemnătatea imaginației în viața omului.

Pe lângă asemenea necesități biologice, ca hrana, locuința, îmbrăcămintea etc., omul mai are nevoie de simpatia, dragostea, afecțiunea, înțelegerea și aprobarea celor din jur. Omul izolat este în

suferință. Aceste fenomene se încadrează în teoria sociometrică a lui J. L. Moreno (inconștientului), conform căreia oamenii se atrag, se resping sau sunt indiferenți unul față de altul, fără să-și dea seama, fără să poată motiva cauza. Dacă omul nu este susținut de colectivitate, el caută să se conformeze majorității, cedând din propriile sale opinii sau sentimente. Aceasta se întâmplă din cauza că omul are nevoie de un anumit mediu psihologic, pe care, dacă nu-l are, riscă grave dezechilibre psihice (neîncrederea în sine, auto-desconsiderarea, descurajarea etc.).

O importanță deosebită pentru viața oamenilor are rolul conștiinței, rațiunii, inițiativei. Comportamentele umane, de regulă, sunt motivate rațional prin anumite dorințe ale sale. Oamenii se orientează după ceea ce consideră ei că este just.

Concomitent, menționăm că în cadrul ecologiei umane se înscrie și *imaginația*, care, de regulă, pornește de la realitate sau, mai exact, de la critica ei. Această capacitate de critică sau apreciere are scopul de ameliorare, optimizare. Prin imaginație, oamenii gândesc la o lume mai bună, la o realitate mai acceptabilă, mai convenabilă. Uneori imaginația capătă și forme patologice, cum ar fi iluziile, halucinațiile, grandomania, melancolia etc. În aceste cazuri, oamenii pierd simțul realității, văd lucruri, care nu există, exagerează.

Pentru ecologia mentală sunt foarte importante și fenomenele psihologiei colective, deci ale „stării de mulțime”, prin care se subînțelege o masă mare de oameni adunați pentru a manifesta o nemulțumire. Aceasta contribuie la apariția sentimentelor sporite de forță, curaj, deci o depășire a comportamentului individual. Actualmente au apărut sisteme moderne de comunicare între oameni (telefon, radio, televiziune, email, internet), formând un sistem nou comunicațional și informațional. Acest sistem, pe de o parte, izolează oamenii, recepționând informația în mod individual, iar pe de altă parte, îi unește prin deținerea informației comune, aflând tot mai multe despre alte comunități și contribuind la sentimentul comun de origine,

existență și destin. „Explozia informațională” se află în strânsă legătură cu „explozia publicitară”. A apărut posibilitatea de propagare a ideilor, acțiunilor, opiniilor pozitive etc.

Ecologiei mentale îi aparține un grup important de probleme:

- în ce măsură mediul înconjurător este influențat de ideologia oamenilor, sentimentele, concepțiile, viața mentală a lor;
- în ce măsură viața mentală a oamenilor (senzația, perceperea, reprezentarea etc.) este influențată de mediul înconjurător (fizic, social, cultural separat sau în complex).

În sfârșit, trebuie de menționat că ecologia umană impune cooperarea biologilor, medicilor, sociologilor, culturologilor, psihologilor, economiștilor, politologilor etc., pentru că ceea ce poate face un colectiv, nu poate face un om singur. Deci, sunt necesare cercetări multidisciplinare și interdisciplinare. În acest context, evident, că cercetările biologiei umane trebuie să cuprindă toate aspectele vieții umane: organice, sociale, culturale și mentale.